

Kossuth-problémák

Kossuth-issues

On 14, February 1849 the Hungarian House of Representatives got together in the Debrecen Cathedral, where Kossuth proclaimed the Independence of Hungary and the dethronement of the Habsburg-Lotharingian dynasty. The bigger part of the army, among them Atrúr Görgey, considered the dethronement premature. Görgey thought anyway that the Russian intervention was provoked by the proclamation of dethronement and expressed his dissatisfaction with the decision. Kossuth determined to remove him from his position.

Kossuth életéről és ténykedéséről köteteket írtak össze, azonban máig is akadnak életútjának és tevékenységének vitatott pontjai. Az alábbiakban néhány ilyen problémát tárunk az olvasó elé jelen ismereteink alapján – a végleges igazság-osztó szándéka nélkül.

A zempléni ügy

A Sárospatakon jogi tanulmányokat folytató Kossuth az iskola elvégzése után hazatért, s előbb atyja, majd az eperjesi Kardos Samu ügyvéd mellett töltötte egyéves kerületi táblai gyakorlatát. Eperjesről Pestre került, ahol 1821–23-ban a hétszemélyes, majd a királyi ítélőtáblánál joggyakornokoskodott. Első komolyabb politikai tapasztalatai is Pesthez kötődnek. Amikor 1823-ban a kormányzat ezüstben követelte az adót az addigra már többször leértékelt papírpénz helyett, Zemplén megye erélyes feliratban tiltakozott ez ellen, s a feliratot a Pest vármegyei megyegyűlés is tárgyalta. Kossuth lelkesedett a zempléni feliratért, s elégedetlenkedett a szerinte nem elég erélyes Pest megyei reagálás miatt. Miután jól elsajátította a német és a francia nyelvet, itt, Pesten kezdett el angolul tanulni, s már a Times cikkeinek fordításával is próbálkozott. Ügyvédi oklevelét 1823. szeptember 26-án kapta meg, s ennek tanúsága szerint Szógyény Zsigmond királyi személynök előtt ügyvédi képzettségének kitűnő jelét adta. Kossuth abban reménykedett, hogy a sikeres vizsga után talán Pesten tud egzisztenciához jutni, de csakhamar be kellett látnia, hogy pályakezdő fiatal ügyvédként a jogászokban hiányt amúgy sem szenvedő városban aligha számíthat megfelelő jövedelemre. 1824 őszén visszatért tehát szűkebb pátriájába, Zemplén megyébe, ahol 1824. október 9-én hirdették ki ügyvédi oklevelét a sátoraljaújhelyi megyeházán. Kossuth zempléni pályakezdete már jóval ígéretesebbnek tűnt. Amennyire összeköttetések és kapcsolatok nélkül élt Pesten, olyannyira bejártottnak tűnt a megyei előrejutás útja számára. Az apa, Kossuth László több főnemesi család ügyvédjeként működött, s fiát is bevonta a tevékenységbe. Sőt, az ifjú Kossuth egyre inkább átvette apja munkáit. Hivatali karrierje is szépen alakult. Előbb a sátoraljaújhelyi evangélikus egyházközség ügyvédje, 1827-ben táblabíró, majd Sátoraljaújhely város ügyésze lett. 1828–29-ben részt vett Zemplén megye adózóinak összeírásában. 1830–31-ben már a megyei reformellenzék tagjaként szólalt fel a megyei közgyűléseken, s komoly szerepet játszott az 1831. évi kolerázadás felszámolásában. Az ő határozott fellépésének köszönhetően nem dűlták fel a felkelő parasztok Sátoraljaújhely városát. Szintén fontos szerep jutott Kossuthnak az 1790–91-es országgyűlés bizottságai által kidolgozott, majd az 1827-ben kiküldött bizottság által átdolgozott rendszeres munkálatok (operátumok) zempléni megvitatásában, s a módosításukra vonatkozó

javaslatok kidolgozásában. Kossuth tehát tevékenyen s karakterisztikus módon vette ki részét a Zemplén megyei közéletből. Mégis, pályája e korai szakasza nemigen különbözik más osztályos vagy korosztályos társaitól. Zemplén megyében megvolt ugyan a maga baráti köre, amely a reform ügyének támogatóiból verbuválódott, ám a megyei pályafutás aligha tette volna országosan ismertté nevét. Ezért is érdemel figyelmet az a sikkasztási ügy, amely csaknem kettétörte Kossuth közéleti pályafutását, s amelynek éppen ezért komoly szerepe volt Kossuth politikusi (és emberi) fejlődésében. Az ifjú Kossuth kétségkívül nem volt mentes a korosztályát jellemző kedvtelésektől; így a kártyázástól sem tartóztatta meg magát. Bár megbízható és lelkiismeretes képviselője volt ügyfeleinek, az adósságcsinálás és az anyagi eszközök kissé nagyvonalú kezelése is sajátja volt. Apró, de jellemző tény, hogy pesti tartózkodása idejéről fennmaradt négy magánlevele közül kettőben kölcsönt kért. Zemplénbe visszatérve is megesett vele, hogy ügyfelei kezénél lévő pénzt fedette be különböző „borspekulációiba”, s fennmaradt levelei tanúsága szerint viszonylag gyakran volt szüksége kisebb-nagyobb kölcsönökre. Ezzel természetesen nem állt egyedül, s bár ilyenén ügyei valószínűleg nem maradtak titokban, ezek soha nem rendítették meg a megbízhatóságába vetett hitet. 1831. szeptember 20-án Zemplén megye árvaszéke egy bizottmányt küldött ki a koleralázadás során meggyilkolt Reviczky Tamás árvái javainak összeírására. A bizottmány Kossuthot bízta meg a bényei és toronyi pincékben található borok összeírásával s – állítólag – eladásával. Kossuth még aznap megjelent a toronyi pincénél, s itt a pince felvigyázója révén még aznap vevőt szerzett a borokra, s fel is vette az értük járó összeget. Nem sokkal ezután – anélkül, hogy a pénzt az árvák javainak kezelésével megbízott kurátornak átadta volna – Székesfehérvárra utazott, s innen írott levelében közölte, hogy október 20-ra tervezett visszaérkezése után át fogja adni a pénzt. Október 21-én a kiküldött bizottság elnöke, Bydeskuthy Mihály, felszólította Szentiványi Károly másodalispánt, hogy Kossuth ellen indítson eljárást, egyrészt azért, mert a borokért most jóval több pénzt lehetne kapni; másrészt azért, mert Kossuth még mindig nem fizetett; végül, mert Kossuthnak nem volt felhatalmazása az adásvétel lebonyolítására. Egyben jelentette, hogy az eladott borokat zár alá vette. Nem tudni, hogy Kossuth ekkor már visszaérkezett-e, de tény, hogy október 24-én újabb 1000 forintos kölcsönt vett fel. Az árvaszék december 2-án tárgyalta az ügyet, majd úgy határozott, hogy bizottságot küld ki az ügy kivizsgálására. A bizottság jelentésének beadása után az árvaszék úgy döntött, hogy a borokat visszaszállítja a toronyi pincébe, s Kossuthot kötelezi a vevő, Roth Izsák kárának megtérítésére. Ez azonban ismét némi haladékot szenvedett, mert Roth december 13-án beadványban közölte a megyei közgyűléssel, hogy Kossuth még mindig nem fizette vissza számára a vételárat. A közgyűlés csak február 10-én foglalkozott a beadvánnyal, s 11-én ismét elmarasztalta Kossuthot a boreladás körüli eljárásáért. Kossuth még aznap megszerezte Róth Izsák nyugtáját arról, hogy immáron nincs több követelése Kossuthtal szemben, mert az mindent megfizetett. S ezzel az ügy le is zárult. Konstruált eljárásról volt-e szó, amelynek célja az volt, hogy Kossuthot lehetetlenné tegye, vagy tényleg hibázott az ifjú táblabíró? Az újabb kutatási eredmények fényében úgy tűnik, hogy Kossuth valóban anyagi zavarainak ideiglenes enyhítésére használta fel a borért kapott összeget, s ennek elköltése után csak újabb kölcsön felvételével tudta fedezni azt. Kossuth számára azonban fontos tanulságokkal járt e procedúra. Valószínűleg ekkor tudatosult benne, hogy a közéleti szereplésnek fontos előfeltétele az anyagi értelemben vett tisztakezűség is. Olyan tanulság volt ez, amelyet haláláig észben tartott. Milyen hatással volt ez az ügy Kossuth zempléni pályafutására? Úgy tűnik, hogy a konstruált eljárásra vonatkozó állítás nem állja meg a helyét. A megyei hatóságok ugyanis nem használták fel az ügyet Kossuth meghurcolására. Bydeskuthy csak a Kossuth által megadott fizetési határidő lejárta után egy nappal jelentet-

te az ügyet az alispánnak. Roth beadványa és annak tárgyalása között két hónap telt el! Inkább némi jó, mint rosszindulat látszik az ügy kezelésében, noha természetesen nem zárhatjuk ki azt sem, hogy Kossuth elváratai igyekeztek késleltetni az ügy tárgyalását. Tény viszont, hogy Kossuth e hetekben elvesztette ügyészi állását a Szapáry-birtokon, majd Sátoraljaújhely városánál is. Amikor pedig sor került az 1832. december 16-ra összehívott országgyűlésre küldendő követek utasításait kidolgozó bizottság megválasztására, Kossuthot nem jelölték a testületbe. Többek között ez adhatta meg számára az utolsó lökést ahhoz, hogy leszámoljon a zempléni karrier reményével, s elfogadja báró Vécsey Pálnak, a zempléni reformellenzék egyik főrendi tagjának ajánlatát. Vécseynek mint főrendnek az országgyűlés felsőtábláján lett volna a helye, de hasonlóan más osztályos társaihoz, úgy döntött, hogy nem utazik Pozsonyba. Az ilyen főurak maguk helyett szavazati joggal nem rendelkező „távollévő követét” (ablegatus absentium) küldhetnek ki. Vécsey felajánlotta Kossuthnak, hogy helyette utazzon Pozsonyba, s ugyanilyen megbízást kapott báró Sennyey Károlytól és Fischer Páltól is. Emellett Lónyay Gábor és más ellenzékiek felkérték, hogy illő díj fejében tudósítsa őket az országgyűlés eseményeiről. Ez az ajánlat azt jelentette, hogy Kossuthnak nem kellett aggódnia megélhetése miatt sem.

**„Akkor a kard fog közöttünk dönteni.”
(Kossuth és a szerb küldöttség 1848 áprilisában)**

Magyarország 1848-ban soknemzetiségű ország volt; olyan ország, amelyben a legnagyobb etnikum, a magyar, a lakosságnak alig negyven százalékát alkotta. Az 1848. március–áprilisi magyarországi átalakulást, a forradalom győzelmét nemcsak a magyar, hanem a nemzetiségi lakosság is örömmel fogadta. Ám a közhatalom megrendülését – teljesen érthető módon – minden nemzetiség arra akarta felhasználni, hogy meglévő jogait újbabbal gyarapítsa. Az egyes nemzetiségi mozgalmak érvelése és taktikája e tekintetben hasonló volt a magyaréhoz. Egyrészt történelmi jogaikra hivatkoztak (ez az időszak az illír és a dákoromán ideológia diadalútjának első fázisa), másrészt korábbi egyházi vagy más testületi privilégiumaikat nemzetiségi testületi jogokká kívánták kibővíteni. A magyar nemzeti mozgalom egyik legfontosabb követelése az ország kormányzati egységének helyreállítása volt. Hiszen 1848 előtt Erdélyt és a katonai határőrvidéket a szűkebb értelemben vett magyar területektől külön kormányozták. Hasonló sérelme volt a magyarországi szerb nemzetiségnek az, hogy egy része a magyar területeken, polgári viszonyok között élt, tekintélyes része viszont a határőrvidék szervezetéhez tartozott. A szerb nemzeti mozgalomnak 1848 tavaszán még több központja volt. Elsőként a budapesti szerb nemzetiség képviselői fogalmazták meg követeléseiket. A március 17–19-én a Thökölyianum udvarán tartott gyűlés résztvevői petíciójukban kijelentették, hogy „elismerik a magyar nemzetiséget és a magyar nyelv diplomáciai méltóságát Magyarországon; de óhajtják, hogy az ő nemzetiségük is elismertessék, valamint nyelvük szabad használata összes ügyekben és tanácskozásaikban törvényileg biztosíttassék”. Szintén kérték, hogy évenként nemzetgyűlést (kongresszust) tarthassanak, s onnan kívánságaikat egyenesen az uralkodóhoz terjeszthessék fel. Általánosságban szóltak arról is, hogy a határőrvidék státusát „egyházi, iskolai, katonai és politikai tekintetben a szabadság és nemzetiség alapján” szeretnék elérni. A petíció egyes kitételei joggal aggasztották a magyar közvéleményt. Ezért a budapesti szerbek március 25-én a *Pesti Hirlap* hasábjain külön közleményben jelentették ki, hogy nem szándékuk elszakadni Magyarországtól, s a nemzetgyűlés alatt egyházi kongresszusukat értik. A pesti szerb gyűlés hatására a szabadkai szerb hitközség körlevelet bocsátott ki, s ebben kezdeményezte, hogy Budapesten

újabb szerb gyűlést hívnak össze a szerbek érdekeinek megvitatására. Az újvidéki szerb hitközség felkarolta ezt az indítványt, azzal a kiegészítéssel, hogy a tervezett gyűlést Újvidéken, a magyarországi szerbek egyik legfontosabb szellemi központjában tartásuk meg. A gyűlésen megjelent Mathias Ban, a félfüggetlen státusú Szerbia fejedelmének és kormányának emisszáriusa. Bán szerint „másról sem beszéltek Újvidéken, mint Ausztriáról, a nemzetiségről, a horvátok patriotizmusáról, Szerbiáról és a magyarok elleni ellenszenvről. Általánosan hiszik, hogy a szerbek és a horvátok a magyarokkal harcra fognak elegetni. A március 27-i népgyűlésen egyhangúlag elhatározták, hogy a pontokba foglalt követeléseiket vérükkel is készek megvédeni”. A gyűlés határozatai azonban nem tükrözték ezt a radikális hangulatot. Az elfogadott petíció – a pesti határozatokhoz hasonlóan – követelte a szerbek nemzetként történő elismerését és a határőrvidéki feudális viszonyok felszámolását. Ugyanakkor a magyar felet megnyugtatóan, kihagyták a petícióból azt a passzust, hogy kívánságaikat egyenesen az uralkodóhoz terjeszthessék fel. Sőt, a petíció utolsó passzusában azt a reményüket fejezték ki, hogy „dicsőségesen országoló fejedelmünk kegyelme és az őszinte hazai kormány és törvényhozó test nagylelkűletei [sic!]” meghallgatják és teljesítik kívánságaikat. Cserébe pedig azt ígérték, hogy „a szerbek és a többi óhitűek” a hon javának előmozdításában „az alkotmányos király és édes hazánk iránt érdemdús elődeiket nemcsak utánzani, hanem felülhaladni fogják”.

A petíciót tizenkét tagból álló küldöttség vitte Pozsonyba, a magyar országgyűlés székhelyére. Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök és István nádor ezen a napon Bécsben volt, a küldöttek tehát Kossuth Lajos kijelölt pénzügyminisztert keresték fel. Kossuth megígérte, hogy kérvényüket az országgyűlésnek be fogja mutatni. Reggel 10 órakor az alsótábla kerületi ülésén Kossuth bejelentette a küldöttség érkezését, majd kérte, hogy a követek hallgassák meg az általa hozott petíciót. Ehhez a követek hozzá is járultak. Ezt követően a díszmagyarba öltözött Aleksandar Kostić mondott rövid beszédet. Elmondta, hogy örömmel értesültek arról, hogy kívánságaik egy részét a karok és rendek már teljesítették, de fel szeretné olvasni a petíció többi pontjait is azzal a kéréssel, hogy „méltóztassanak minket testvéri karjaik közé, mint ugyanegy hon fiait fogadni; mi pedig szent ígéretet teszünk, hogy mi szerbek ezentúl csak egyedül Magyarorszáért és csak a magyarokért élni és halni fogunk”. Az alsótábla a beszédet nagy éljenzéssel fogadta.

A beszédre maga Kossuth válaszolt. „Valódi értelme pedig a szabadságnak az – mondotta –, hogy nem kasztokat, nem privilégiumokat, hanem a honnak lakosait összesen ismerve, azok nyelv- és valláskülönbség nélkül részesíttessenek a közszabadság közáldásában.” Ez az udvarias formula azt jelentette, hogy a szerbek nem számíthatnak nemzetként való elismerésükre. Kossuth leszögezte, hogy az ország diplomatikai nyelvének a magyarnak kell lennie. Ugyanakkor elismerte a nemzetiségek jogát nyelvüknek saját belügyeikben, egyházi életükben való használatára. Kossuth szerint a szerbek kérései kétféleképpen teljesíthetők: Egyrészt a szerbekre vonatkozó korábbi, ám eddig figyelembe nem vett törvények életbeléptetésével; másrészt azt, hogy a kormány figyelembe fogja venni az összehívandó egyházi gyűlések indítványait, illetve, hogy az összehívandó népképviseleti országgyűlés ezek meghallgatása után fog intézkedni a szerbek kívánságaival kapcsolatban. A szerbeknek az országgyűlési képviseletről vonatkozó kívánságával kapcsolatban úgy vélte, hogy a népképviseleti országgyűlésről alkotott törvény a nyelv- és valláskülönbségre való tekintet nélkül rendezte ezt a kérdést. Kossuth szerint „e tekintetben már többé Magyarországon panasza senkinek nem lehet, legalább az elvre nézve nem, hanem csak annyiban lehet panasz, ha a felosztás itt vagy amott hiányos”. Elismerte, hogy a szerbek kérése a határőrvidékkel kapcsolatban olyan jogos, „melynek teljesülni kell, mit semmi intrigue meg nem gátolhat”.

Utalt azonban a nehézségekre. Ezt a célzást a szerbek nem feltétlenül értették. (Arról volt szó, hogy a magyar kormány megalakításáról folyó bécsi tárgyalások egyik sarkalatos pontja volt a határőrvidék státusáról folytatott alku. Az udvar ugyanis meg akarta akadályozni, hogy a határőrvidék katonai szervezetén a közeljövőben bármilyen változás történjen. Ezt a kívánságot végül a magyar fél is kénytelen volt elfogadni.) Végül kérte az országgyűlést, hogy a petíciót a fentiek értelmében utasítsa a minisztériumhoz. Kossuth beszédét követően Kostić megköszönte petíciójuk fogadtatását.

Másnap a szerb küldöttség tagjai felkeresték Batthyány Lajos miniszterelnököt. Batthyány barátságosan fogadta őket: „legyenek türelemmel, a szabadság fája a szerbeknek is megtermi gyümölcseit” – mondta. A küldöttek tisztelegtek a nádornál is. Stratimirović azt kérte, hogy állítsák vissza a szerbek régi privilégiumait, de a nádor csak mosolygott. Hiszen a szentesítés alatt lévő törvények mindenfajta privilégium megszüntetését tartalmazták. A nádor válasza is azonos volt Kossuthéval és Batthyányéval: „Az Önök gyűlése rövidesen megnyitattik, válasszák ide legkiválóbb egyéneiket és ezen gyűlésen állítsák össze ohajaikat. Legyenek meggyőződve, hogy az országgyűlés ilyen kiváló és nagyszámú nép, mint a szerb, ohajait teljesíteni fogja”.

A küldöttség ezután még egyszer felkereste Kossuthot. A küldöttek egyike, Jovan Polit elmondta, hogy a szerbek számára sértő a rác elnevezés, mire Kossuth azt mondta: „tehát uraim, mai naptól fogva Önök szerbeknek nevezetnek”. Ezt követően Stratimirović megint a szerb nemzetről és jogairól kezdett beszélni. Kossuth közbevágott: „Magyarországon csak egy nemzet van, a magyar, a többiek csak más nyelven beszélő néptörzsek”. Kossuth kijelentette, hogy ha a szerbeket nemzetnek ismerné el, azok külön kormányt is követelhetnének maguknak. Erre az egyik küldött megjegyezte, hogy lehet egy nemzetnek több kormánya, mint Németországban, s több nemzetnek egy. Kossuth erre kifejtette, hogy a szerbek autonómiát kaptak vallási és iskolai ügyekben, nemzeti nyelvük szabad fejlődésére pedig ott van a sajtószabadság és az egyesületi jog. Ezért reméli, hogy őszinte hűséget fognak tanúsítani a haza iránt. Stratimirović erre kijelentette, hogy „a szerb igenis nemzet, és a maga jogait, ha kell, minden eszközzel meg is tudja védeni”. Ha Pozsonyban megtagadják követeléseik teljesítését, akkor azt másutt fogják keresni. Kossuth erre állítólag így válaszolt: „Ezek egy felségáruól szavai, és itt csak a kard dönthet”. Más forrás szerint így válaszolt: „Akkor a kard fog dönteni közöttünk”. Mire Stratimirović kijelentette: „Nos, kegyelmes uram, ha ön háborút akar, meg is kapja”. Más forrás szerint: „A szerb sohasem volt erre gyáva”. Kossuth a későbbiekben tagadta, hogy ez az epizód lezajlott volna: „Ez az egész magánértekezlet mese. Soha életemben nem beszéltem Stratimirovićcsal 1865-ig” – írta széljegyzetként Horváth Mihály munkájának vonatkozó passzusa mellé. Vajon megtörtént-e ez az eset, s ha igen, felelős-e Kossuth a szerb-magyar viszony elmérgesedéséért? A beszámolók száma látszólag jelentős, ám megrostálásuk után kevés marad belőlük. Magyar részről – érthető módon – nincs szemtanúi beszámoló erről a találkozóról. A kortársak közül Szemere Bertalan Kossuthról szóló jellemrajzában és Vukovics Sebő emlékirataiban fordul elő ez az epizód. Csakhogy Szemere ekkor Pesten volt, Vukovics pedig Temesvárott. Munkáikban pedig az esetet olyannyira egyezően írják le, hogy azonos forrásra gyanakodhatunk.

Ez valószínűleg Siegfried Kapper publicistának a magyarországi szerb mozgalomról 1851-ben megjelent munkája (Die serbische Bewegung in Ungarn) volt. E munka célja pedig éppen az volt, hogy bebizonyítsa: a magyar fél kényszerítette rá a szerbeket a fegyveres ellenállás útjára. Kapper szintén nem volt szemtanú. A szerb küldöttségnek később két tagja írta meg emlékiratait. Jován Polité 1889-ben, Stratimirovićé három évvel a szerző halála után 1911-ben jelent meg (Stratimirović 1903–1904-ben írta munkáját). Valamennyi szerző ismerhette és használhatta tehát Kapper munkáját. Az eset általunk ismert első említése 1848. október 29-ől

származik. Pavle Popovic, a tomaseváci szerb tábor egyik csapatparancsnoka levélben sorolta fel a szerbek sérelmeit a magyar táborban tartózkodó egykori iskolatársának, Hankovics Györgynek: „...Kossuth úr azoknak, akik a szerb nemzetbeli ország lakosainak nevében a petíciókat személyesen előterjesztették, azt válaszolt[a], hogy ha a szerbek nemzetiségüket követelnek és attól el nem állnak, azt a kard fogja eldönteni”. Ez az említés azonban szintén nem szemtanútól származik, s egy olyan időpontban íródott, amikor a fegyveres összecsapások már közel öt hónapja folytak. Nem zárhatjuk ki tehát azt a lehetőséget, hogy az egész eset emlegetése csak propagandisztikus okokat, a felelősségnek a magyar félre hátrítását szolgálta. Ellene szól ennek az a tény, hogy a pozsonyi eset után öt nappal, április 14-én a karlócai gyűlésen összegyűlt délvidéki szerbek követelései között jelent meg az önálló Szerb Vajdaság létrehozásának igénye. Csakhogy egyáltalán nem biztos, hogy ennek a gyűlésnek a határozatait a pozsonyi incidens befolyásolta. Annál is inkább, mert e követelés már a szerb küldöttség pozsonyi útja során tartott határörvidéki szerb gyűlések egyikén-másikán is megfogalmazódott. Kételeyeket pedig tovább növeli az az egy tény, hogy amikor április végén Stratimirović felhívást intézett a szerb lakossághoz az Újvidékre összehívandó újabb nemzeti gyűlésre megválasztandó követekkel kapcsolatban, s ebben Kossuthnak az április 8-án elmondott szavaihoz hasonlóan, arra szólította fel „drága szerb testvéreit”, hogy a gyűlésre méltó férfiakat válasszanak. Emellett tett ugyan néhány célzást arra, hogy a gyűlés által hozandó határozatokat akár fegyverrel is meg kellene védeni, de arra is figyelmeztette testvéreit, hogy „az összes nyugtalan erőket a közjó érdekében felhasználni, – ezen nagy és súlyos feladat a jövő nemzeti gyűlésre hárul”. Tudatosítani akarta azt is, hogy „ahol a törvény és rend megszűnik, ott csak a gonosztevők aratnak és minden jó elveszik”. Ez pedig azt jelentette, hogy a fegyveres harcot Stratimirović csak végső megoldásnak tekintette. Tehát vagy nem vette komolyan a Kossuth által április 9-én mondottakat, vagy pedig az egész incidens nagyobbrészt a képzelet szüleménye volt.

Tény, hogy akár megtörtént, akár nem, Kossuth nem tehető felelőssé a magyar–szerb viszony elmérgesedéséért. Hiszen a beszélgetés alkalmával Kossuth még nem volt kinevezett miniszter, s a kormány politikájáról különben sem tőle, hanem a jóval udvariasabb választ adó Batthyánytól kellett tájékozódniuk a szerb küldöttség tagjainak. A szerbek sértődésére annál kevesebb ok volt, mert az alsótábla meghallgatta kívánságaikat, s az adott helyzetben valóban nem tehetett többet, mint hogy a király által kinevezendő kormányhoz utasította azokat. De ha igaz is a jelenet: ha egy nem hivatalos küldöttség egyik tagja egy nem hivatalos beszélgetésen a petícióban foglaltakon túlmenő kívánságokkal áll elő, s erre beszélgetőpartnere esetleg idegesen reagál, egyáltalán nem olyan súlyú esemény, amely a két hónappal később kitört fegyveres konfliktus okaként szolgálhatott.

Kossuth cáfolatának hitelességét persze jelentősen gyengíti az, hogy nem csupán az ominózus szavakat, hanem az egész beszélgetést letagadta. Ebben azonban aligha kell többet látnunk, mint azt a törekvést, hogy a magyar–szerb konfliktus fegyveressé válásának felelősségét igyekezzen eltávoztatni magától.

A Függetlenségi Nyilatkozat és a trónfosztás

A magyar országgyűlés 1849. április 14-én kimondta a Habsburg-Lotharingiai uralkodóház trónfosztását és az ország függetlenségét. Ezzel teljesen új államjogi helyzet állt elő az egy évvel korábbihoz képest. Magyarország már nem a Habsburg-birodalmon belüli önállóságát kívánta megvédelmezni, hanem független államként akart részt venni az európai politikában. Az 1849. áprilisi tavaszi hadjárat magyar sikerei azt mutatták, hogy az ország a Habsburg-birodalom fegyveres erőivel szemben képes megvédeni függetlenségét. A

trónfosztással és a függetlenség kimondásával a Magyarország és Ausztria közötti konfliktus csak valamelyik fél teljes győzelmével érhetett véget. Az osztrák politikusok ezt már eddig is így gondolták, s Kossuth csupán levonta a megfelelő következtetéseket. Győzni vagy legyőzteni: ez volt a további küzdelem alternatívája. Magyarország 1848 szeptemberre óta korlátozott célú háborút viselt a támadó Horvátország, majd október végétől Ausztria ellen. A magyar politikusok célja nem az volt, hogy bekebelezzék Horvátországot vagy szétverjék a birodalmat, hanem az, hogy az 1848 áprilisában megkezdett polgári átalakulás folytatásához békés körülményeket teremtsenek. A magyar fél 1848 szeptemberében kétszer is tárgyalni próbált a horvát inváziós hadsereget vezető Josip Jellačić horvát bánnal; de a bán kitért a tárgyalási ajánlatok elől. 1848. október végén Kossuth a cs. kir. fősergeet vezető Windisch-Grätz tábornaghoz küldött békekövetet, de a cs. kir. fővezér rövid válasza: „Mit Rebellen unterhandle ich nicht” (Lázadókkal nem tárgyalok) nem sok jót ígért, ahogy az sem, hogy a visszatérő magyar hadikövetet Jellačić buzgó határőrei foglyul ejtették. 1848 november–decemberében Kossuth titkos akciók révén próbált érintkezésbe lépni a kremsieri parlamenttel és az osztrák kormánnyal, de a gesztusok ezúttal is elutasítóak voltak. 1848. december 31-én a magyar képviselőház küldött békekövetet a Budapest előtt álló Windisch-Grätz tábornaghoz. A herceg válasza rövidebb, s ha lehet, még egyértelműbb volt, mint az októberi: „Unbedingte Unterwerfung” (Feltétel nélküli alávetés). Sőt, a küldöttség egyik tagját, Batthyány Lajos grófot, a volt miniszterelnököt 1849. január 8-án Pesten le is tartóztattatta. A magyar politikusok ennek ellenére elvi szinten fenntartották a megegyezés lehetőségét, mint erről Kossuthnak a képviselőház január 13-i és február 12-i üléseiben elhangzott nyilatkozatai tanúskodnak. A vita csupán arról folyt, hogy az osztrák fél rugalmatlansága miatt az 1848. áprilisi törvények a tárgyalások alapjául vagy végcéljául szolgáljanak-e? Azaz: megelégedjen-e a magyar fél az esetleges béketárgyalások esetén az 1848 áprilisában elértekkel, vagy az akkori államjogi szerkezet saját javára történő módosításával is számoljon. Az alapvető fordulat a február 26–27-i kápolnai magyar vereség után következett be. A Windisch-Grätz túlzó hadijelentésének hitelt adó császári udvar elhatározta, hogy véget vet a Kremsierben, a Reichstagban folyó alkotmányos komédiának, s végre alkotmányt ad a birodalomnak. A március 4-én kihirdetett oktrojált alkotmány ugyan sok pozitív ígéretet tartalmazott a jövőre nézve; azonban éppen a magyaroknak nem jutott a kecsgetető ígéretek közül. Emellett ez a – szinte kihirdetése pillanatában felfüggesztett – alkotmány részekre darabolta Magyarországot. Ez pedig megint csak arra a következtetésre juttathatta a magyar katonai és politikai vezetést, hogy nem érdemes békét keresni, hiszen a másik fél a magyar nemzet állami létének megszüntetésére tör. Az oktrojált alkotmány ugyanakkor utat nyitott a magyarok és magyarországi kisebbségek közötti megbékélésnek. Hiszen az utóbbiak sem voltak túlságosan elégedettek a császári adománnyal. Magyarország állami egységét pedig a románokkal és szerbekkel történő megegyezés sem veszélyeztethette jobban, mint az olmtüzi iromány. Felvetődik persze a kérdés, akart-e megegyezést a magyar fél? Kétségtelen, hogy a magyar békeajánlatokra mindig a válságos vagy veszélyes helyzetekben került sor. Az is tény, hogy az állandó visszautasítások következtében egyre csökkent az Ausztriával való megegyezés híveinek tábora. Ugyanakkor a magyar álláspont sokat finomodott 1848 nyara óta. A magyar politikai vezetés (Kossuth is) hajlandónak mutatkozott az államadósság egy részének átvállalására vagy a kölcsönös védelmi kötelezettség elismerésére. Ezekre az ajánlatokra azonban egyre rövidebb és egyre durvább válaszok érkeztek. S nem tudunk arról, hogy bármelyik, hatalmi pozícióban lévő osztrák államférfiban vagy hadvezérben felmerült volna a kiegyezés gondolata. Az olmtüzi alkotmány arra mutatott, hogy I. Ferenc József – ellentétben V. Ferdinánddal – még csak „másodállásban” sem akar magyar király lenni, hanem az egységes és oszthatatlan Ausz-

ria abszolút uralkodójaként kíván tevékenykedni. Kossuth március közepén a táborban értesült az olmtüzi alkotmányról. „Látni kellett volna mindezen dolgokra mint tomboltak káromkodó örömmel a vezérek, mondván, na most csak nem lesz már oly gyáva magyar, aki alkurul merjen álmodni – aki teszi áruló! most csak nem fog kézni már az országgyűlés kimondani, hogy azt a hitszegő gaz házat (ti. az ausztriai) elcsapja örökre” – írta a hír határsáról Kossuth titkára, Vörös Antal. „Ezáltal minden kötelék, a kiegyezés minden lehetősége megsemmisült. Amíg csak egy magyar él, ez az ország soha nem nyújtandja kezét az esküszegő osztrák háznak, nemes népei gyilkosának nyújtani” – vélte Kossuth Bemhez írott levelében. Mielőbb méltó választ kívánt adni a császári udvarnak erre a Magyarország alkotmányát és jogait semmibe vevő nyilatkozatára. Szándékát közölte a tábornokokkal, akik ezt tudomásul is vették. A válasznyilatkozat kibocsátásának azonban két alapvető feltétele volt. Egyrészt az, hogy a magyar főserég végre sikeres ellentámadást indítson a cs. kir. főerők ellen, hiszen amíg ez nem történik meg, a válasznyilatkozat semminemű külpolitikai befolyással nem bírhat Magyarország jövődjére nézve. A válasznyilatkozat kibocsátásának másik alapvető feltétele az volt, hogy az a magyar országgyűlés nevében, tehát parlamentáris úton és felhatalmazással történjen. A tavaszi hadjárat első szakaszában Kossuth is a hadsereg mellett tartózkodott, s lelkes hangú levelekben számolt be az egyes hadseregearancsnokoknak és az OHB-nak a Görgey vezette főserég győztes előnyomulásáról. Az isaszegi győzelem után Gödöllőn négy szemközt közölte Görgeyvel, elérkezettnek látja az időt a válasznyilatkozat kibocsátására. A beszélgetésről csak a két főszereplő visszaemlékezése maradt fenn, s csupán abban egyeznek meg, hogy volt ilyen megbeszélés. Görgey nem tiltakozhatott különösebben, mert Kossuth még ugyanezen a napon tudatta a többi tábornokokkal is a választ. Mivel különösebb ellenvetéssel nem találkozott, azzal a megnyugtató tudattal térhetett vissza Debrecenbe, hogy a főserég tisztikara helyesli tervét. Úgy tűnik azonban, hogy Kossuth azt nem közölte: a válasz a függetlenség kimondását és a Habsburg-ház trónfosztását jelenti. Kossuth Debrecenbe visszatérve, április 12-én az OHB-nak terjesztette elő tervét. A testület tagjai nem különösebben lelkesedtek az ötletért. A fontos azonban nem ez, hanem az országgyűlés állásfoglalása volt. Április 13-án Kossuth országgyűlési zárt ülést hívott össze, s ezen indítványozta az ország függetlenségének és a Habsburg-ház trónfosztásának kimondását. A kortársi beszámolók szerint Kossuthnak nem igazán sikerült meggyőznie a képviselők mindegyikét e lépések célszerűségéről. Kossuth két dologgal érvelt. Amíg Magyarország nem független ország, nem számíthat diplomáciai elismerésre sem. Márpedig az olasz ügyek rendezésére összeülő brüsszeli kongresszuson így könnyen Magyarország nélkül hozhatnak határozatot az ország jövőjéről. Másrészt azzal érvelt, hogy a sereg sürgeti a választ, s inkább „mi tegyünk, nehogy a sereg tegyen”. A zárt üléseken nem volt szavazás, s Kossuth azzal zárta azt le, hogy „ha sok ellenvéleményűt talált volna, visszahúzza vala indítványát”. Másnap, április 14-én összeült a nyílt ülés. Ennek kezdetén Drágos János bihari román képviselő javasolta, hogy a nap ünnepélyességére való tekintettel azt ne a református kollégium nagytermében, hanem a Nagytemplomban tartsák. A képviselőház elfogadta az indítványt. Ezután Kossuth a Nagytemplomban, egy inkább népgyűlésre emlékeztető ülésen terjesztette elő a Magyarország függetlenségének kimondásáról és a Habsburg-Lotharingiai uralkodóház trónfosztásáról szóló határozat tervezetét. A tömeg elvette az esetleges ellenzők bátorságát. Kossuth javaslatát a képviselők közfelkiáltással, s nem szavazással fogadták el. Az országgyűlés egyben kormányzó elnökké, tehát ideiglenes államfővé választotta Kossuthot. A döntéseket formulázó Függetlenségi Nyilatkozatot, amely nagyjából Kossuth munkája volt, április 19-én fogadta el az országgyűlés.

A lépésre a hadsereg – Kossuth várakozása ellenére – nem reagált különösebb örömmel. Amikor a lévai főhadiszállásra megérkezett a trónfosztás híre, több tiszt nyíltan kelt ellene. Úgy vélték, egy ilyen határozatot csak akkor szabad hozni, ha az ország egész területe felszabadult. Görgey csak annyit üzent a futárral Kossuthnak: „Annyit mondjon, hogy ha máskor oly fontos dolgot tenni akar, előbb legyen szíves velem közölje”. A nagysallói győzelem után pedig mosolyogva mondta: „Ha az urak Debrecenben ennek a győzelemnek a hírére meghallják, nem kétlem, hogy az orosz cárnak is hadat üzennek”. A tisztek többsége azonban maradt. Ahogy Horváth János, a Miklós-huszárok vitéz alezredese fogalmazott: „Ha már megette a húst, hadd vigye a csontunkat is az ördög”. A függetlenség és a trónfosztás kimondása kapcsán különbséget kell tennünk a lépés jogossága, logikája, célszerűsége és hasznossága között. Jogszerű lépés volt-e a függetlenség kimondása? Ha az 1848. áprilisi törvények alapján nézzük a dolgot, kétségtelenül nem. Többek között ezért is vádolták a magyar országgyűlést és Kossuthot jogsértéssel, s erre alapozva dolgozták ki az osztrák közjogi szakemberek a jogeljárás elméletét. Ezen az alapon azonban a magyar országgyűlés már 1848 szeptemberében öta jogszerűtlenül működött. Az országgyűlés azonban szükséghelyzetben tette ezt, ugyanis a törvényalkotás másik tényezője, az uralkodó szeptember elejétől „blokkolta” az országgyűlés működését azzal, hogy nem volt hajlandó szentesíteni az általa elfogadott törvényjavaslatokat, s a Batthyány-kormány lemondása nem volt hajlandó újabb kormányt kinevezni. A passzív alkotmányértés teréről az uralkodó lépett át az aktív alkotmányértés terére, amikor október 3-án elnapolta a magyar országgyűlést, s teljhatalmú királyi biztossá és főparancsnokká nevezte ki Jellačićot. Ezt követte a december 2-i trónváltás, amikor maga az uralkodóhoz lépett le a törvényesség teréről azzal, hogy magyar közjogi szempontból érvénytelen módon lemondatta V. Ferdinándot, s trónra ültette Ferenc Józsefet, aki nem volt hajlandó megesküdni a magyar törvényekre, hanem fegyverrel kívánta meghódítani lázadó tartományát. A sort a március 4-i olasz alkotmány tetőzte be. A függetlenség és a trónfosztás kimondása tehát nem volt jogszerű, de e lépést az udvar folyamatos törvényértési a jogos visszatartás színében tüntették fel. Logikus lépés volt-e a függetlenség és a trónfosztás kimondása? Ha az eddigi eseményeket nézzük, kétségtelenül igen. Ha ugyanis az uralkodó és az uralkodóhoz nem hajlandó partnerként viselkedni egy alkotmányos konstrukcióban, sőt, magát az alkotmányosságot veszélyezteti, a másik fél számára a behódoláson kívül csak az ellenállás, s az ebből fakadó logikai következmények levonása marad. Ha az alkotmányos monarchia modellje nem működőképes, akkor a nemzet szuverenitásának alapján lehet csak újrendezni az államot. Így lehet az új jogi alapon működtetni a parlamentet és a kormányzatot. Hasznos lépés volt-e a függetlenség és a trónfosztás kimondása? Kossuth e lépéssel egyrészt az erősödő „békepártot” akarta lehetlenné tenni, másrészt számított a nyugati nagyhatalmak Magyarország oldalán történő beavatkozására vagy legalábbis a függetlenség elismerésére. Számításai azonban nem igazolódtak. Belpolitikai haszna a lépésnek nem volt. A törvényhatóságok ugyan egymással versengve küldték meg Kossuthnak és az országgyűlésnek hódolati nyilatkozataikat, de az ország erőfelfejtése e közjogi változás nyomán nem lett sem kisebb, sem nagyobb. A békepárt ugyanis nem volt olyan erős, s főleg, Kossuthal szemben nem tudott olyan ellenjelöltet felléptetni, hogy megfordíthatna volna az ország politikai hangulatát, s elvtelen kiegyezésbe hajszolhatta volna a nemzetet (amit nem is akart). A lépés külpolitikai szempontból sem hozta meg a kalkulált hasznot. A külföldi magyar ágensek kötelességszerűen közzétették a Függetlenségi Nyilatkozat némileg áttisztított szövegét a különböző világhelyeken. Ám a nyugati nagyhatalmak sokkal szükségesebbnek tartották Ausztriát az európai egyensúly szempontjából annál, hogysem Magyarország kedvéért

felhagytak volna eddigi politikájukkal. A döntésnek tehát nem voltak kedvező külpolitikai következményei, de kedvezőtlenek sem. Az oroszok segítségül hívását már a hír megérkezése előtt elhatározták Bécsben. A függetlenség kimondása és a trónfosztás tehát egyszerűen fölösleges volt, semmi több. Célszerű lépés volt-e mindez? A fentiekből következőleg nem. Pontosabban, a közjogi alap újraértelmezése tekintetében kétségkívül volt haszna, hiszen a Szemere-kormány immáron szabályos kabinetként működött, nem pedig egy olyan, a végrehajtó hatalom gyakorlásával felruházott parlamenti bizottság volt, mint a Kossuth vezette Országos Honvédelmi Bizottmány. A lépés elősegítette a kormányzati viszonyok rendezését, noha a kormányzó elnöki jogkör tisztázatlansága s a kormány és az államfő között ebből fakadó feszültségek majdnem ennyit rontottak is az új kormányzat hatékonyságán. Tegyük hozzá, hogy Kossuth és a Szemere-kormány az orosz intervenció után levonta a megfelelő következtetéseket, s július végétől szépen lassan visszatért az 1848. áprilisi alapra. Azaz: hajlandóan mutatkozott a trónfosztás és a Függetlenségi Nyilatkozat visszavonására, ha az osztrák fél garantálja az 1848 áprilisában kialakult közjogi rendszert, tehát Magyarország korlátozott önállóságát a birodalom belül. Ezzel pedig bebizonyította, hogy messzebb lát, mint azok az osztrák politikusok, akik a magyar függetlenség idegen segítséggel történő eltírásával hitték megteremteni az egységes Habsburg-birodalmat. A független Magyarország elképzelése álom volt, de szép álom. Olyan, amire érdemes volt visszaemlékezni. Ezzel szemben az egységes és erős Ausztria valósága rémálomnak bizonyult, amelyről a Lajta túlsópartján csak 18 évvel 1849 után voltak hajlandók végképp lemondani. S abban, hogy ez így történt, volt némi szerepe annak, hogy Magyarország 1849-ben megmutatta: a polgári átalakulás és a nemzeti önállóság védelmében képes független államot is teremteni.

Kossuth és Görgey – a szakítás

Kossuth és Görgey viszonya 1849 júniusában a bekövetkező orosz intervenció miatt ismét feszültté vált. Görgey úgy gondolta, hogy az intervenciót Kossuth provokálta ki a függetlenség és a trónfosztás kimondásával; s miután elégedetlenségének hangot is adott, Kossuth úgy látta, ideje elvennie Görgeytől a fővezéri posztot. Ezt megkönnyítette az is, hogy Görgey az orosz főserég beérkezése előtt, 1849. június 20–21-én Zsigárd és Pered térségében támadást indított a Vág mentén felálló cs. kir. csapatok ellen, de egy beérkező orosz hadosztály, illetve az egyik magyar hadtest téllensége miatt a támadás sikertelen maradt. Ezután június 26-án azt javasolta a kormánynak, hogy a főseréget Komáromnál összpontosítsák, s az orosz főerők beérkezése előtt indítsanak döntő támadást az osztrákok ellen. A kormány el is fogadta a tervet. Kossuth ezzel egy időben többször is célzott arra, hogy Görgeynek, aki egy személyben hadügyminiszter és fővezér, legalább az egyik, lehetőleg a fővezéri poszttól meg kellene válnia. A kormány három nap múlva, a cs. kir. főserég 1849. június 28-i győri áttörését követően, 29-én Görgey távollétében, többnyire szolgálaton kívül vagy békealkalmazásban lévő tábornokok haditanácsának javaslata alapján, a magyar hadsereg Tisza–Maros-szögi összpontosítása mellett döntött. A tervnek csak hátrányai voltak. A lehetséges hadműveleti bázisként szolgáló Bácska és Bácság nagy részét már egy éve háború pusztította. A terület legfontosabb erődje, Temesvár, osztrák kézen volt. A szegedi összpontosítás egy pontra vonzotta volna az ellenség főerőit. A döntés alkotmányosan is aggályos volt, hiszen Görgey, mint fővezér és hadügyminiszter a hadügyek irányításának legfőbb felelőse volt. Kossuth maga is érezte ezt, s ezért fontosnak tartotta, hogy Görgey esetleges ellenkezését leszerelje. Ezért a minisztertanács úgy döntött, hogy a határozatot Kiss Ernő altábornagy, Aulich Lajos vezérőrnagy és a Görgey

által apjaként tisztelt Csány László közlekedésügyi miniszter vigye meg Görgeynek. Sőt, Kiss Ernő külön nyílt rendeletet kapott, amely felhatalmazta arra, hogy ha Görgey megtagadná a határozatok teljesítését, vegye át a fővezérséget, s vezesse le maga a hadsereget. A küldöttség június 29-én éjjél tájban gőzhajón indult Görgeyhez, az immáron Komáromban lévő főhadiszállásra. Görgey még a küldöttség érkezése előtt, 939. iktatószámmal levelet intézett Kossuthhoz, amelyben annak június 29-én Bayer József ezredeshez intézett levelére és néhány, szöveg szerint nem ismert rendeletére válaszolt. A Kossuthtal szemben igen súlyos szemrehányásokat tartalmazó levélben leszögezte: „Legközelebbi jövőnkre nézve egyszerű haditervem az: itt, Komárom oltalma alatt összpontosítani minden erőt, Bem, Vetter és Kazinczyn kívül, és az osztrákokat eldöntőleg megtámadni”. Ugyanakkor a levél végén nyíltan bírálta a kormányzó és a kormány elmúlt napokban tett egyik lépését. A június 26-i minisztertanács ugyanis Görgey javaslatára úgy határozott, hogy a népet felvilágosítják az ország nehéz helyzetéről. Ezzel Kossuth is egyetértett. A megvalósítás módja azonban már nem volt Görgey ínyére. Kossuth június 27-én egy kiáltványt fogalmazott a néphez a fenyegető orosz veszélyről és az ennek ellenében szükséges népfelkelésről. A fogalmazványt átküldte Szemerének, aki néhány stilsztikai javítást eszközölt benne, majd a kiáltványt valamennyi miniszter aláírásával, de azok tudta nélkül közvettették a Közlöny hasábjain és önálló nyomtatványként is. A kiáltvány egyrészt túlzottan rémítő színekkel festette le az orosz csapatokat, másrészt többek között az ellenség által megszállt települések felgyújtására szólította fel a lakosságot. Görgey ezt merőben rosszallta, s levele végén leszögezte: A népfelkelés részint a vezérek hiánya, részint a nép bátoratlansága miatt nem fog célra vezetni. Majd levele végén oda vetette: „... a szegény nép azt sem tudja jóformán, hogy ki ellen védje magát, ti. az osztrákok, vagy magok a magyarok ellen; mert hogy oka van a népnek a magyarok ellen panaszkodni, azt tagadni nem lehet, hacsak némely határozatokat, melyeket legújabb időben maga a kormány hozott: például, hogy a nép maga égesse mindenét, amije van, a kormány maga nem akarja desavouirozni [hitelteleníteni]. Tegnap nálam volt néhány tisztviselő azon kéréssel: vajjon leégessen-e minden, az ellenség kezébe jutandó falut? én nem tiltottam meg, hanem azt feleltem nekik, tegye a nép azt, amit jónak lát, minthogy a nép akarhatja az én akaratom is, mert én soha a kormányért, hanem mindig a népért küzdöttem, és ha ma tudnék arról meggyőződni arról [sic!], hogy a nép jobban fogná magát érezni, én lennék az első, ki a fegyvert letenném.” A levél provokatív hangvétele eleve magában hordta a kormányzó, a kormány és a hadügyminiszter és fővezér közötti konfliktus lehetőségét, még ha Görgeynek a lényeg tekintve igaza is volt. Alighogy Görgey az említett levelet elküldte, megérkezett a június 29-i minisztertanácsi határozatot hozó küldöttség. A főhadiszálláson lévő Ludvig János kormánybiztos emlékirata szerint „Görgey ellenvetéseitől Csány engesztelő szavára elállott ugyan, de nem anélkül, hogy Aulichnak pár csípős megjegyzést ne tett volna, csudálkozását kifejezván, hogy ő, Aulich mint tapasztalt katona ily szökési tervbe bele tudott egyezni.” Úgy tűnik azonban, hogy Görgey nem a küldöttséggel küldte el azt a szintén június 30-án írott, 940. iktatószámú levelet, amelyben megígérte, hogy teljesíti a levonulási parancsot, hanem csupán szóban tett ígéretet arra, hogy teljesíti a parancsot. Miután Kossuth aznap kelt válaszában nincs közvetlen utalás Görgey levelére, sőt, július 1-jén azt írta József Wysockinak, az északi hadsereg parancsnokának, hogy Görgey azt közölte, miszerint aznap, tehát 1-jén Buda felé vonul (míg Görgey levelében arról volt szó, hogy július 3. előtt nem indulhat) az utóbbi tűnik valószínűnek. Maga Görgey is emlékiratában „élőszóval tett” nyilatkozatát említi. Ludvig emlékiratai szerint, amikor a küldöttség távozása után egyedül maradt Görgeyvel, örömet fejezte ki afellett, „hogy már most nem fogják mondhatni, hogy ő (ti. Görgey) nem akar és nem tud en-

gedelmeskedni”. Görgey hallgatott, látszott rajta, hogy neki az egész dolog nem tetszik, végül azt mondta: „Igen, az urak Pesten jobban bíznak a török határban, mint Komáromban és a hadseregben”. Alig váltottak pár szót, amikor odaérkezett Bayer József ezredes, a vezérkari főnök. „Tábornok úr – mondta – jövök hivatalomtól felmentésemet kérni, beteges ember vagyok, a minisztertanácsban elfogadott stratégiához nem értek, rosszul csinálhatnám a diszpozíciókat, egyébiránt kész vagyok elbocsátatásomat kérni”. Görgey rosszkedvű volt, és Bayernek röviden értésére adta, hogy „vége legyen a komédiának”. Bayer erősítette, hogy kérelme komoly, és hozzátette: „De hogy is ígérhette a tábornok úr, hogy a sereget le fogja vezetni?” E kérdés miatt Ludvigh és Bayer között vita támadt. Bayer azt állította, hogy a szegedi összpontosítási terv a védelem feladása, „hogy ez szökés”. Görgey hallgatott, végül azt mondta: „Bayernek igazsága van”. „De az Istenért – mondta Ludvigh –, ha igazsága van, miért nem világosítottad fel a küldöttséget, miért ígérted a hadsereg levezetését?” „Nem bánom, inkább mondjanak árulónak, mint számárnak. Kötelességem a hazának hadseregét megmenteni, nem pedig bizonyos veszére levezetni”. Ludvigh nem elégedett meg Görgey állításával, és sürgette, hogy adja elő okait, „miért tagadja meg a kormány védelmi tervezetének végrehajtását ellenkezőleg saját ígéretével, figyelmeztetvén ötöt a zavarra, melybe a kormány minden intézkedéseit hozza”. Erre Görgey megparancsolta Bayernek, hogy közölje Ludvighgal a stratégiai okokat, amelyek miatt el kell vetnie a kormány tervezetét. „E stratégiai tervezetek feletti okoskodások végkonklúziója az volt, hogy ha a sereg levezettetik, és rendkívüli szerencse neki nem kedvez, a stratégia szabályainál fogva Világos és Borosjenő táján sakkmattá lesz.” „Nem elég – mondta Ludvigh – a kormány tervét és rendeletét kárhozhatni, kell ötöt arról is meggyőzni, hogy lehet jobbat tenni”. Görgey ezek után – Ludvigh szerint – a következőket mondta: „Valamint tavaly a kormány a Tisza megett szaporította a haderőt, úgy most a Dunára és Komáromra kell támaszkodnunk. A kormánynak széke legyen vagy Komárom, vagy Arad vidéke. Valamint tavaly a Tisza vidéke adott élelmet, és katonát, úgy most a Duna vidéke fog adni. Ha az ellenség a Tiszához találna vonulni, előttünk Bécs, és ha Olaszhon látja, hogy a dunai vonalt mi tartjuk, a háború ott is kitörhet. Komárom bőségesen évekre el van látva és el lesz látva élelemmel s municióval”. Ludvigh – emlékiratai szerint – minderről jelentést tett a kormánynak is: tehát arról, hogy Görgey megtagadta a parancs végrehajtását. Igen ám, de Ludvigh aznap kelt jelentésében ennek nincs nyoma, s arra sincs semmifajta utalás, hogy ilyen jelentést küldött volna a kormánynak. Sőt, június 30-án Kossuthhoz írott jelentésében a következőket olvassuk: „Parancsod végrehajtása ellenszegülésre nem talál, a sereg el fog indulni, mivel megparancsoltad, hogy ha Szege dig eljut, ott temetessék, s vele együtt a kormány és a nemzet szabadsága. (...) Bár e parancsolatot soha ki nem adtad volna, mert abban a nemzet halála van aláírva. (...) Ha veszünk, ne vesszünk oly terv által, minőt nekünk csak az ellenség javasolhatja”. A jelentésben utalt Bayernek a szegedi koncentrációs tervről írott nyilatkozatára, s kérte Kossuthot: „fontold meg hamar Bayer memoirjait és vagy ide, vagy a Tisza megé siess.” Miután Görgey a fentebb említett 940. iktatószámú levélhez mellékelte Bayernek a szegedi összpontosítási tervről írott bírálatát, s nincs nyoma annak, hogy ez a bírálat már június 30-án Kossuth kezében lett volna, valószínű, hogy mind Ludvigh, mind Görgey a kormányküldöttség távozása, s a Ludvigh emlékiratában megörökített vita után írta meg jelentését. (Bayer memorandumának megírása egyébként is némi időt igényelt, a kormányküldöttség pedig nem időzött Komáromban, hanem Görgey ígéretét véve, azonnal visszatért Pestre.) Görgey levelében utalt arra, hogy a kormány parancsainak saját meggyőződését áldozza fel, de teljesíti azt. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy július 3. előtt nem indulhat el, mert az induláshoz vissza akarja csatlakoztatni Kmety Györgynek

a június 27-i iházi ütközet után elszakadt hadtestét, valamint Görgey Ármin őrnagy bányavárosi portyázó csapatát; s hogy az ellenség előretérése miatt a kormány nem számíthat arra, hogy a hadsereg biztosítsa a kormány Szegedre történő visszavonulását, sőt, alkalmasint magára a visszavonulásra is a Duna bal partján kerül majd sor. Mi történt tehát? Miután sem Görgey, sem Ludvig emlékiratai nem adnak tájékoztatást az ekkor történekről, csak feltételezhetjük, hogy Ludvig meggyőzte Görgeyt: mindenképpen ígérje meg a levonulási parancs teljesítését. Ugyanakkor Bayer és Görgey érvei nem maradtak hatás nélkül Ludvigra, s talán ő tanácsolta Görgeynek: az írásba foglalt véleményt küldjék meg a kormánynak. A július 3-i levonulási terminus ugyanis lehetővé tette volna, hogy ha Bayer érvei a fővárosban is elérik a hatásukat, a kormány megváltoztassa a véleményét, s visszavonja a szegedi összpontosítási parancsot.

Mint a fentiekben láttuk, Kossuth már a haditerv elfogadásakor számolt azzal, hogy Görgey felmondja az engedelmisséget: Kiss Ernő felhatalmazása ezt egyértelműen bizonyítja. Miután a június 29-i rendeletben nyomatékosan szerepelt a levonulás azonnali végrehajtása, s Kossuth hangsúlyozta a döntés határozottságát és visszavonhatatlanságát, a Görgey–Ludvig-féle „felpuhított” értelmezés is lehetővé tette volna Görgey elmozdítását. Ám az elmozdításra nem ezért került sor. A kormányküdöttség június 30-án este visszatért a fővárosba, s közölte Kossuthal a hírt, hogy Görgey „a koncentrációs mozdulatot effektuálandja”. Kossuth június 30-án éjjel Görgeyhez írott levelében nyugtázta a választ, s ismét részletesen megindokolta az új haditervet. Ekkor azonban egy sajnálatos félreértés következett be, ami lehetővé tette, hogy Kossuth minden kerülőút igénybe vétele nélkül távolítsa el Görgeyt a hadsereg éléről. Július 1-jén a késő esti órákban megjött Görgey június 30-án, még a kormányküdöttség megérkezése előtt írott, 939. iktatószámú levele, amelyben Görgey arról írt, hogy se regével továbbra is Komárom környékén szándékozik maradni, s döntő támadást indítani a cs. kir. hadsereg ellen. Kossuth ezt a levelet a június 30-án tett szóbeli ígéret visszavonásának tekintette, s a minisztertanács meghallgatása után úgy döntött, hogy leváltja Görgeyt a fővezérségről. Jellemző egyébként, hogy a döntésről Klapkának írott levélben azt írta, hogy Görgey „legyen hadügyminiszter, de fővezér egy pillanatig sem lehet tovább”; majd feltételesen ugyan, de áruállással gyanúsította Görgeyt. Azaz, Kossuth szerint egy áruállással gyanúsítható személy maradhat hadügyminiszter – csak fővezér ne legyen. Amikor pedig Görgeynek a július 2-i komáromi csatában történt megsebesüléséről értesült, reményét fejezte ki, hogy annak sebe nem olyan veszélyes és terhes, „hogy hadügyminiszteri tisztének folytatásában gátolná.” Ezért felszólította Görgeyt, hogy „ha egészsége engedi, azonnal idejőjjön; – ha pedig egészségi állapota ezt nem engedné, engem azonnal tudósítani, hogy akadályozása esetére a haza érdekében kellőleg intézkedhessem.”

Nem tudjuk, hogy Kossuth mikor kapta meg a fővezér június 30-án írott második, 940. iktatószámú levelét, amelyben az megígérte a július 3-án történő levonulást. (Július 2-án a levél már bizonyosan Pesten volt, mert Mészáros Lázár hadügyminiszter aznap Görgeyhez írott levelében Bayernek a június 30-i levélhez mellékelte memorandumának állításait vitatta). De, mint említettük, miután Kossuth láthatólag már június végén elhatározta Görgey elmozdítását a fővezérségről, s miután a 940. iktatószámú levél is – amennyiben nem ígérte meg a levonulási parancs azonnali teljesítését – elegendő ürügyet szolgáltatott volna reá.

A nagyobb baj az volt, hogy Kossuth csak az elmozdítás gondolatáig jutott el, de láthatólag nem volt tisztában azzal, hogy ezzel milyen folyamatot indít el. Hogy a tévedésre, ti. hogy Görgey nem vonta vissza ígéretét, később fény derült-e, nem tudni. Kossuth hallgatása és július 3-án Görgeyhez írott konciliáns levele arra mutat, hogy igen, ám nem volt benne annyi belátás, hogy visszavonja rossz döntését. Ezzel pedig élete egyik legrosszabb személyi döntését hozta.